

Universiteit
Leiden

The Netherlands

Ontketend - Radicale vrijheid van meningsuiting met de vlinderslag

Hof, S. van der; Sombroek-van Doorm, M.; Leun, J. van der; Ellian, A.; Boom, W. van

Citation

Hof, S. van der. (2021). Ontketend - Radicale vrijheid van meningsuiting met de vlinderslag. In M. Sombroek-van Doorm, J. van der Leun, A. Ellian, & W. van Boom (Eds.), *Cum Suis: Vriendenboek Carel Stolker* (pp. 249-254). Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3463995>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3463995>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

ONTKETEND – RADICALE VRIJHEID VAN MENINGSUITING MET DE VLINDERSLAG

Simone van der Hof¹

“Wie weet spreekt niet, en wie spreekt weet niet.”

Laozi

Beste Carel, toen Afshin en Joanne mij vroegen om bij te dragen aan deze bundel had ik – al pendelend tussen Houten en Leiden – net naar jouw interview bij BNR’s Big Five zitten luisteren. In dezelfde periode las ik delen uit het boek getiteld *Filosofie met de vlinderslag*² geschreven door Woei-Lien Chong, die van 1985 tot 2010 als universitair docent Chinese filosofie werkzaam was bij onze universiteit. ‘Serendipity’ schoot er door mijn hoofd – soms komen de dingen ongepland heel mooi samen. Een onderwerp in je interview op BNR was de vrijheid van meningsuiting, iets waar je regelmatig op bent bevraagd als rector magnificus van de Universiteit Leiden. Eerder had je je visie daarop al verwoord in je diesrede van 2018.³ Chong laat in haar werk zien hoe het daoïsme een bron van inspiratie kan zijn in ons dagelijkse leven en ons bewust kan maken van de verwijdering die taal teweegbrengt ten opzichte van de wereld zoals die is. Het vrijwel samenvallen van de drie dingen – het verzoek, het boek en jouw radio-interview – deed mij besluiten om in deze bijdrage met jouw verhandeling als uitgangspunt door de bril van Chong – en dus het daoïsme – naar de vrijheid van meningsuiting – en taal als noodzakelijke voorwaarde maar tevens hindernis bij het geven van invulling aan die vrijheid – te kijken. In die keuze speelt zeker ook mee dat de vrijheid van meningsuiting veelvuldig als rechtvaardiging wordt gezien voor het uitdragen van ongefundeerde opinies en voor ongenueanceerd gefoeter. Beide zienswijzen – die van jou en Chong – tonen daarentegen het belang van een open en ontvankelijke houding jegens elkaar (en jezelf) die niet strookt. Dat betekent geen “knieval” voor een andere mening, maar het opent de ruimte om het echte gesprek met elkaar te hebben

1 Professor Simone van der Hof, hoogleraar recht en digitale technologie bij de Afdeling eLaw & wetenschappelijk directeur van het Instituut Metajuridica, Faculteit Rechtsgeleerdheid, Universiteit Leiden.

Dank aan Wim Ovaa voor het becommentariëren en redigeren van het hoofdstuk.

2 Chong 2019.

3 Carel Stolker, Diversiteit van opvattingen: de universiteit als vrijplaats, Korte toespraak bij gelegenheid van de 433ste Dies Natalis van de Universiteit Leiden, 8 februari 2018, beschikbaar via student.universiteitleiden.nl/binaries/content/assets/algemeen/plechtigheden/dies-2018/toespraak-carel-stolker-dies-2018.pdf.

en te verkennen waar de waarheid – die we zo vaak in pacht denken te hebben – ligt.

Carel, zo lezen we in je diesrede van 2018, jij staat voor een radicale vrijheid van meningsuiting. Indachtig het motto van de Universiteit Leiden is bolwerk van vrijheid zijn ...een dagelijkse opdracht voor de academicus. De universiteit is een vrijplaats van het gesproken en geschreven woord waar controversiële ideeën broodnodig zijn. Daarmee roep je in constructieve zin op tot een open debat. Een debat waarin we niet 'zo voorkomend of inclusief naar elkaar zijn, dat (...) daardoor het oprechte debat niet langer mogelijk is maar we goede verhoudingen en omgangsvormen wel koesteren.

Laat allereerst gezegd zijn dat het dan niet gaat over de grenzen aan de vrijheid van meningsuiting – grenzen die er overduidelijk wel zijn en horen te zijn wanneer er haat wordt gezaaid en mensen bedreigd of beledigd worden – maar over de invulling van die vrijheid zonder dat het debat verzandt in een loopgravenoorlog met een beroep op diezelfde vrijheid. De vrijheid van meningsuiting die in die laatste zin niet zozeer als voorrecht of privilege, maar als een uitnodiging tot vrijpostigheid en ongeremdheid wordt beschouwd met als enkel doel om de ander te overtuigen van het eigen gelijk, dan wel haar of hem de mond te snoeren. Met meningen die worden gepresenteerd als feiten. Een vorm van meningsuiting die noch opbouwend, noch verbindend is en een verharding in het debat brengt. Ondanks het radicale karakter van de door jou gepropageerde vrijheid van meningsuiting is deze natuurlijk geenszins destructief bedoeld, ofschoon het binnen de veilige omgeving van de academie wel flink mag knallen — laat de bliksem ... maar inslaan, zo sprak je. Elk recht komt bovendien met verantwoordelijkheden. Het nemen van die verantwoordelijkheid (b)lijkt echter nog niet zo eenvoudig, zo is dagelijks te zien op de sociale media. Bij het achterhalen van het waarom daarvan helpt het om voor nu even afstand te nemen van morele verhandelingen over de reikwijdte van en de grenzen aan het recht op vrije meningsuiting en de ervaring en het 'zijn' – de ontologie – centraal te stellen. Daarmee stap ik over naar Chong die in haar werk ontrafelt hoe de taal – het belangrijkste vehikel voor de meningsuiting – ons in de weg kan zitten.

Als de wereld objectief zou kunnen worden bepaald dan hadden we het natuurlijk een stuk makkelijker, maar feiten zijn nu eenmaal zelden volledig kenbaar. We weten meer niet dan wel. De wetenschap is niet voor niets een eindeloze zoektocht naar kennis. Je van je niet-weten bewust zijn en vanuit die houding de twijfel omarmen, vragen stellen en zo op zoek gaan, ook bij jezelf, naar verborgen identiteiten, (voor)oordelen, intenties en onzekerheden – ofwel mentale constructies waaraan we ons vastklampen in een poging controle te houden over ons leven en de wereld om ons heen – opent de ruimte waarin een opbouwend gesprek met de ander kan plaatsvinden en in alle verscheidenheid eenheid en verbinding kunnen worden gevonden. Ruimte die open – grenzeloos zelfs – is, kan ontstaan wanneer de mentale constructies van het ego – wie wij denken te zijn – en het wereldbeeld – hoe wij denken dat de wereld in elkaar

steekt – worden afgebouwd en de oorspronkelijke openheid van alles wat is zich weer openbaart. Een van de redenen waarom het bereiken van die zijnstoestand zo lastig is, is omdat we de wereld voor onszelf behapbaar maken door onze taal – conceptueel denken en spraak. Zo schrijft Chong: '[d]e taal snijdt [...] de werkelijkheid aan zoals een mes een taart aansnijdt, haar opdelend in handzame stukken die ons beperkte begripsvermogen kan bevatten.' Dat is natuurlijk heel menselijk en zonder een door taal gemedieerde werkelijkheid wordt het dagelijks (samen)leven wel heel lastig. Waar we ons doorgaans echter niet bewust van zijn, is dat onze taal een filter is waardoor we de wereld als zodanig beleven en dat die wereld zich door dat filter aan eenieder weer anders vertoont. We spreken vaak niet dezelfde taal, ook wanneer dat ogenschijnlijk wel het geval is, omdat de gedachten en ideeën die we via de taal uiten uiteen kunnen lopen en dezelfde woorden en concepten niet dezelfde – en vaak verborgen – bedoelingen en veronderstellingen beogen over te brengen. Zonder die onderliggende betekenislaag boven water te halen, ontstaat er een Babylonische spraakverwarring en niet zelden wederzijds onbegrip. De boodschap vanuit de Dao is echter dat het belangrijk is om de taal die jezelf spreekt te zien als wat het is – een filter waardoor je naar de werkelijkheid kijkt, gekleurd door specifieke betekenissen die aannames, oordelen en ook wel vooroordelen herbergen. Nogmaals, het is hoe wij als mensen in elkaar steken en dat is prima natuurlijk, maar je bewust worden van – dat wil zeggen letterlijk aanschouwen wat – de werking en het effect van de taal is die bezigen in onze gedachtevorming en communicatie zijn, kan ons bevrijden van de mentale concepten.

Chong komt met de volgende metafoer om het onderscheid te maken tussen onze relatieve werkelijkheid – de werkelijkheid zoals die zich manifesteert via de zintuigelijke waarnemingen en mentale concepten (onze taal) – en de absolute werkelijkheid – de werkelijkheid van de wereld zoals die van oorsprong, want ongefilterd, is.⁴ Ze schrijft:

“Het is net als wanneer je een licht ontsteekt in een nachtelijk woud: hoe feller de lichtbundel des te donkerder de rest van het bos. Als je het licht tempert, komt er a.h.w. steeds meer van het omringende bos, dat er altijd al was, tevoorschijn. Ons zelfbeeld, en het wereldbeeld dat we delen met onze cultuur en maatschappij, is als het ware zo'n heldere schijnwerper. We durven het licht niet te doven uit angst dat we dan de weg kwijtraken, geen oriëntatiepunten meer hebben. En: hoe feller het licht dat je zelf naar buiten projecteert, des te minder je ziet, en des te meer je van de weg raakt.⁵ Als we de moed op kunnen brengen om het licht te doven – iets dat, toegegeven, niet vanzelf gaat en volhardende oefening vergt – dan kom je steeds meer in contact met de werkelijkheid als zodanig, die er altijd al was.”⁶

4 Zie hierover John de Weerd, Aspecten van de spirituele weg, [youtube.com/watch?v=ha_8Lr_Z-HE&feature=youtu.be](https://www.youtube.com/watch?v=ha_8Lr_Z-HE&feature=youtu.be).

5 Chong 2019, supra, p. 54.

6 Chong 2019, supra, p. 54.

Dat klinkt wellicht wat cryptisch maar wat Chong hier bedoelt, is dat als we onszelf oefenen in het herkennen en daarmee bevrijden van de gekleurde concepten en filters waardoor we de werkelijkheid beleven – ofwel de eerdergenoemde mentale constructies –, de wereld zich aan ons zal tonen zoals die is. Daarmee keer je je niet af van het leven van alledag, maar je ontwikkelt een open, ontvankelijk bewustzijn waarmee je al wat zich voordoet in je dagelijkse leven tegemoet treedt en van daaruit handelt. Een enorme opgave en we komen al een heel eind als we op z'n minst in staat zouden zijn onze gedachten, emoties en oordelen te aanschouwen en misschien dan ook nog om ze zo nu en dan te laten voor wat ze zijn, gedachten, emoties en oordelen en geen feiten.

Heel treffend is ook deze korte vertelling van de Zuid-Koreaanse filosoof en zenboeddhist Muchak Nahmee Chon:

“Er was eens een meisje gemaakt van zout. Toen dat meisje begon te lopen, vroeg het zich af waar het thuishoorde. Het ging op zoek. Het liep, liep en liep de hele wereld rond. Op een dag kwam het bij een oceaan. De oceaan wenkte het vrolijk uitnodigend toe. Het liep de oceaan tegemoet en stapte erin. Met elke stap versmolt haar lichaam steeds meer met de oceaan. Toen het ten slotte helemaal één werd met de oceaan, riep het uit: ‘Aha!’”

Een ware aha-erlebnis als je het filter ontdekt en het als vanzelf oplost in de wijde oceaan, ofwel de open ruimte die ontstaat als we ons ontdoen van onze mentale concepten. Wie heeft de moed en gelijkmoedigheid om richting de oceaan te wandelen en de grote teen erin te steken? Helemaal oplossen – zoals het meisje van zout – zullen we natuurlijk nooit, maar het is op zijn minst een mooi streven.

Carel, het open debat waartoe jij oproept, is wat mij betreft het gesprek waarin we op zoek gaan naar de open ruimte waarover ik het zo-even had. Ik gebruik bij voorkeur het woord gesprek en niet zozeer een debat, omdat het laatste een connotatie van twist en strijd in zich heeft: het schermen met argumenten om het eigen gelijk te bevechten.⁸ Als reactie op het Franse gezegde “Du choc des opinions jaillit la vérité” dichtte de negentiende-eeuwse dichter en geleerde (en ook nog eens Leids alumnus) Nicolaas Beets:

“Het botsen der gevoelens’, zegt men vaak,
 ‘Kan voeren tot het ware van de zaak’.
 Maar waar vooroordeel met vooroordeel strijdt,
 Wat is het – dan verlies van tijd!”

7 M.N. Chon 2017.

8 Afgeleid van de Franse begrippen ‘dé-battre’, hevig slaan, en ‘débat’, geschil of woordenstrijd.

Die strijd leidt alleen maar tot een opnieuw verzanden in een wisseling van gezichtspunten die worden gevoed door mentale constructies – vooroordelen in de woorden van Beets. Het brengt ons niet per se verder en vergroot in het ergste geval de bestaande tegenstellingen. Het open gesprek, open in de zin van ontvankelijk, aandachtig en ruimhartig, is een gesprek waarin de deelnemers elkaars gezichtspunten horen en elkaar bevragen om onderliggende vooronderstellingen boven water te krijgen. Net zozeer als het een verkenning van de ideeën en gedachten van de ander is, is het ook een verkenning van die van jezelf. In samenspraak leer je de ander en jezelf beter begrijpen. Het eigen zelf- en wereldbeeld wordt op losse schroeven gezet – laat die bliksem inderdaad maar inslaan!

Indachtig de traditie van onze universiteit laten de academici zich, zo sprak jij, daarbij leiden door de hoogste ambities van kwaliteit en wetenschappelijke integriteit.⁹ Dat doet mij dan weer denken aan de woorden van de dertiende-eeuwse Perzische filosoof en dichter Rumi over de drie poorten:

“Voordat je spreekt, laat je je woorden door drie poorten gaan
Bij de eerste poort, vraag je jezelf af, ‘Is het waar?’
Bij de tweede poort vraag je, ‘Is het nodig?’
Bij de derde poort vraag je, ‘Is het vriendelijk?’”

Die wetenschappelijke integriteit – ofschoon breder dan het spreken van de waarheid – zie ik als de vraag die je je stelt bij de eerste poort, want het veronderstelt dat je als academicus zorgvuldig, transparant en controleerbaar bent. Wat we denken dat waar is, kan door de tijd heen natuurlijk veranderen met het ontstaan van nieuwe wetenschappelijke inzichten en zo nu en dan zelfs een wetenschappelijke disruptie. Zoals eerder gezegd: wetenschap is een onophoudelijke zoektocht naar kennis, naar de waarheid zo je wilt. Ook wanneer de waarheid geen vast gegeven hoeft te zijn, vraagt het passeren van Rumi's eerste poort om een gefundeerde mening. De twee volgende poorten die Rumi ons adviseert te nemen, passen bij de door jou genoemde andere voorwaarden voor een open debat: voorkomendheid en inclusiviteit. Tegelijk, zo was in het begin van deze bijdrage te lezen, vind jij dat we niet zo voorkomend en inclusief naar elkaar [moeten] zijn, dat dááardoor het oprechte debat niet langer mogelijk is. Ik heb met deze stelling van jou wel even zitten worstelen, want hij voelt contra-intuïtief. Waarom zou je niet zonder meer voorkomend en inclusief én oprecht kunnen zijn? Elkaar benaderen vanuit verwondering en een ontvankelijke, vragende houding biedt juist gelegenheid voor een respectvol én eerlijk gesprek. Maar ook hier is het weer de taal die betekenis geeft aan onze wereld – een betekenis die voor eenieder kan verschillen terwijl ik zeer wel denk te begrijpen wat je bedoelt te zeggen – en een betekenis die ook niet meer is dan

9 Excelleren in vrijheid – Instellingsplan Universiteit Leiden 2015-2020, beschikbaar via student.universiteit leiden.nl/organisatie/documenten--informatie/plannen--verslagen/instellingsplan.

dat, een betekenis. Een van de eerdergenoemde taartpunten waarin jij en ik de wereld hebben opgedeeld. Zo impliceert het concept inclusiviteit bijvoorbeeld het bestaan van 'exclusiviteit'. Bij het bereiken van de oorspronkelijke openheid van alles wat is, is dat een tegenstelling die – als alle tegenstellingen – vanzelf oplost, als zout in de oceaan. De oefening is de weg en laat die oefening ook het voeren van een open gesprek zijn.

Carel, ik ben je veel dank verschuldigd. Je hebt me met mijn benoeming bij onze Faculteit der Rechtsgeleerdheid in 2011 – jij toen nog als decaan – de gelegenheid gegeven om mijn academische loopbaan in Leiden voort te zetten – een keuze waarvan ik geen minuut spijt heb gehad, integendeel. Sindsdien was je steeds weer geïnteresseerd in het academische reilen en zeilen van onze afdeling en heb je ons gesteund waar het kon. Daarvoor mede namens de afdeling eLaw veel dank. En mocht je je onverhoopt gaan vervelen na je pensioen, dan ben je natuurlijk van harte welkom om bij ons aan te schuiven en mee te doen. Ik wens je alle goeds!

LITERATUURVERWIJZINGEN

- M.N. Chon, 'Beschouwingen bij de koan Nyozens bleke maan van de ochtendschemering', in: F. Caplow & S. Moon, *Het verborgen licht, Verhalen van 25 eeuwen verlichte vrouwen*, Waarbeke: Asoka 2017.
- Woei-Lien Chong, *Filosofie met de vlinderslag. De daoïstische levenskunst van Zhuangzi*, De Kade: Damon 2019.